

ДОКТРИНА У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

СУД МОЖЕ ЗАСТОСУВАТИ “НАМІБІЙСЬКІ ВИНЯТКИ” ЩОДО АКТИВ РЕЄСТРАЦІЇ НАРОДЖЕНЬ, СМЕРТЕЙ І ШЛЮБІВ, ВИДАНИХ ЗАКЛАДАМИ, ЩО ЗНАХОДЯТЬСЯ НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ, ОСКІЛЬКИ ЇХ ВСТАНОВЛЕННЯ МАЄ ІСТОТНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ*

<...>

Фактичні обставини справи, встановлені судами

04 січня 2022 року Святошинський відділ державної реєстрації актів цивільного стану у м. Києві Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ), розглянувши заяву ОСОБА_1 про поновлення актового запису № 539 про шлюб з ОСОБА_2 повідомив заявника про те, що перевіркою за допомогою Державного реєстру актів цивільного стану громадян такого запису не виявлено. Рекомендовано ОСОБА_1 звернутися до суду для встановлення цього юридичного факту.

У січні 2022 року ОСОБА_1 звернувся до суду із заявою про встановлення факту реєстрації 21 листопада 2014 року шлюбу між ним та ОСОБА_2, який зареєстрований відділом державної реєстрації актів цивільного стану Київського районного управління юстиції у м. Донецьку. Метою звернення до суду із цією заявою ОСОБА_1 зазначає отримання юридично дійсного на території України свідоцтва про шлюб із внесенням відповідного актового запису у Державний реєстр актів цивільного стану як підтвердження наявності відповідних шлюбних стосунків на державному рівні.

26 січня 2022 року Святошинський районний суд м. Києва постановив ухвалу про відмову заявнику у відкритті провадження у справі.

Таку позицію суду першої інстанції підтримав суд апеляційної інстанції, прийнявши 30 серпня 2022 року постанову про залишення ухвали місцевого суду від 26 січня 2022 року без змін.

Суди керувалися тим, що заява про встановлення факту реєстрації шлюбу на тимчасово окупованій території органами, які не мали на це відповідних повноважень, не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства у зв'язку з неможливістю встановлення таких фактів у судо-

www.pravola.com.ua

* Витяг з постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 листопада 2022 року, справа № 759/1443/22 < <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107651726> > (дата звернення: 18.12.2022).

вому порядку, з огляду на недійсність виданого такими органами будь-якого акта (рішення, документа).

Позиція Верховного Суду

<...>

Питання про окуповані території у практиці Міжнародного суду ООН сформульовані як “намібійські винятки”: документи, видані окупаційною владою, повинні визнаватися, якщо їх невизнання веде за собою серйозні порушення або обмеження прав громадян.

Так, у Консультативному висновку Міжнародного суду ООН від 21 червня 1971 року “Юридичні наслідки для держав щодо триваючої присутності Південної Африки у Намібії” зазначено, що держави – члени ООН зобов’язані визнавати незаконність і недійсність триваючої присутності Південної Африки в Намібії, але “у той час як офіційні дії, вчинені урядом Південної Африки від імені або щодо Намібії після припинення дії мандата є незаконними і недійсними, ця недійсність не може бути застосовна до таких дій як, наприклад, реєстрація народжень, смертей і шлюбів”.

У практиці Європейського суду з прав людини розвинений принцип узгодженості спірного питання, зокрема, якщо у справі “Лоїзиду проти Туреччини” (Loizidou v. Turkey, 18.12.1996, §45) ЄСПЛ обмежився коротким посиланням на відповідний пункт названого висновку Міжнародного суду, то у справах “Кіпр проти Туреччини” (Cyprus v. Turkey, 10.05.2001) та “Мозер проти Республіки Молдови та Росії” (Mozer v. the Republic of Moldova and Russia, 23.02.2016) він приділив значну увагу аналізу цього висновку та подальшої міжнародної практики.

При цьому ЄСПЛ констатував, що “Консультативний висновок Міжнародного Суду, що розуміється в сукупності з виступами і поясненнями деяких членів суду, чітко показує, що в ситуаціях, подібних до тих, що наводяться в цій справі, зобов’язання ігнорувати, не брати до уваги дії існуючих *de facto* органів та інститутів [окупаційної влади] є далеким від абсолютного. Для людей, що проживають на цій території, життя триває. І це життя потрібно зробити більш терпимим і захищеним фактичною владою, включаючи їх суди; і виключно в інтересах жителів цієї території дії згаданої влади, які мають відношення до вказаного вище, не можуть просто ігноруватися третіми країнами або міжнародними організаціями, особливо судами, у тому числі й цим. Вирішити інакше, означало б зовсім позбавляти людей, що проживають на цій території, всіх їх прав щоразу, коли вони обговорюються у міжнародному контексті, що означало б позбавлення їх навіть мінімального рівня прав, які їм належать” (Cyprus v. Turkey, 10.05.2001, §96). При цьому, за змістом

цього рішення, визнання актів окупаційної влади в обмеженому контексті захисту прав мешканців окупованих територій ніяким чином не легітимізує таку владу (Суррус v. Turkey, 10.05.2001, §92). Спираючись на сформульований у цій справі підхід, ЄСПЛ у справі “Мозер проти Республіки Молдови та Росії” наголосив, що *“першочерговим завданням для прав, передбачених Конвенцією, завжди має бути їх ефективна захищеність на території всіх Договірних Сторін, навіть якщо частина цієї території знаходиться під ефективним контролем іншої Договірної Сторони (тобто є окупованою)”* (Mozer v. the Republic of Moldova and Russia, 23.02.2016, §142).

Таким чином, суд може застосувати названі загальні принципи (“Намібійські винятки”), сформульовані в рішеннях Міжнародного суду ООН та Європейського суду з прав людини, у контексті як мінімум *“реєстрація народжень, смертей і шлюбів”*, виданих закладами, що знаходяться на окупованій території, у сукупності з іншими доказами, як встановлення можливих фактів, оскільки встановлення цих фактів має істотне значення для реалізації низки прав людини (громадянина України).

Аналогічні висновки викладені у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 22 жовтня 2018 року у справі № 235/2357/17.

Визнання актів окупаційної влади в обмеженому контексті, зокрема щодо реєстрації шлюбу, з метою захисту прав і свобод громадян України на тимчасово окупованих територіях, ніяким чином не легітимізує таку владу.

Розгляд державними органами таких документів не означає автоматичного визнання окупаційної влади. У той же час держава має вживати заходів щодо ефективного захисту прав громадян на своїй території, навіть якщо частина цієї території знаходиться під ефективним контролем іншої держави.

Документи, видані органами та установами (зокрема, закладами реєстрації актів цивільного стану), що знаходяться на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, як виняток можуть братись до уваги судом та оцінюватись разом із іншими доказами в їх сукупності та взаємозв’язку, зокрема, під час розгляду справ у порядку статті 315 ЦПК України.

Із заяви ОСОБА_1 слідує, що 21 листопада 2014 року у м. Донецьку він уклав шлюб з ОСОБА_2, який зареєстрований відділом державної реєстрації актів цивільного стану Київського районного управління юстиції у м. Донецьку за актовим записом № 539.

Отже, згідно з Законом України “Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупава-

них територіях у Донецькій та Луганській областях” шлюб укладено на тимчасово окупованій території України.

На час звернення заявника із цією заявою (січень 2022 року) частина третя статті 9 Закону України “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України” передбачала, що будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами на тимчасово окупованій території, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом, є недійсним і не створює правових наслідків.

Отже, за такої редакції Закону шлюб, укладений між заявником і ОСОБА_2 на тимчасово окупованій території, був недійсним і не створював юридичних наслідків, а тому у заявника не було іншої можливості підтвердити факт реєстрації шлюбу, аніж звернутися до суду із заявою про встановлення юридичного факту.

У зв’язку із укладенням шлюбу на тимчасово окупованій території заявник не міг отримати дублікат свідоцтва про шлюб на підконтрольній Україні території із внесенням відповідного актового запису у Державний реєстр актів цивільного стану як підтвердження наявності відповідних шлюбних стосунків на державному рівні.

При цьому неможливість для заявника отримати дублікат свідоцтва про шлюб та поновити акт реєстрації шлюбу в позасудовому порядку свідчить відмова Святошинського відділу державної реєстрації актів цивільного стану у м. Києві у здійсненні таких дій, який рекомендував заявнику звернутися до суду із заявою про встановлення юридичного факту.

Враховуючи, що встановлення факту реєстрації шлюбу між заявником та ОСОБА_2 на тимчасово окупованій території має значення для реалізації немайнових прав заявника, ОСОБА_1 на час звернення до суду та вирішення питання про відкриття провадження судом першої інстанції не мав можливості здійснити вказані дії в позасудовому порядку, судова колегія вважає, що суди попередніх інстанцій дійшли помилкового висновку про відмову у відкритті провадження у справі.

Крім того, з огляду на положення пункту 4 частини першої статті 315 ЦПК України, суд першої інстанції, з висновками якого погодився суд апеляційної інстанції, дійшов помилкового висновку про те, що ЦПК України не передбачає можливості встановлення судом факту реєстрації шлюбу на тимчасово окупованій території. Помилковість таких висновків полягає у тому, що невизначеність норм процесуального права не може тлумачитись проти заявника і обмежувати його право на судовий захист, у тому числі у справах окремого

провадження, оскільки в Україні юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір.

При цьому висновок про можливість розгляду заяви про встановлення факту реєстрації шлюбу в окремому провадженні викладено у постановках Верховного Суду, зокрема від 10 грудня 2018 року у справі № 2-о-48/10, від 17 квітня 2019 року у справі № 694/332/17, від 08 вересня 2021 року у справі № 752/18540/20. Отже висновки судів про те, що подана ОСОБА_1 заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства у зв'язку з неможливістю встановлення таких фактів у судовому порядку є безпідставними.

<...>